

la popolazione si dedicava soprattutto alla viticoltura, all'olivicultura e alle saline. Un tribunale commerciale venne istituito per punire le trasgressioni di carattere economico.

I Francesi elevarono il livello culturale della popolazione aprendo scuole elementari e professionali; Capodistria ebbe anche un liceo, una tipografia e una loggia massonica.

Il 25 dicembre 1809 il dipartimento dell'Istria venne incorporato nelle Province Illiriche, nate con un

decreto napoleonico il 14 ottobre 1809. Capodistria divenne sede del subdelegato, sottoposto all'Intendenza per l'Istria di Trieste, città che assurse a nuovo centro amministrativo dell'Istria. A Capodistria invece furono soppressi sia il liceo che la tipografia.

La crisi economica si acui' ed il contrabbando prese sempre piu' piede a causa del blocco continentale.

Il 12 settembre 1813 gli Austriaci occupano nuovamente Capodistria — con il loro arrivo pongono fine al dominio francese ed alle riforme liberali.

PREPIR O NACIONALNI IN DRŽAVNOPRAVNI PRIPADNOSTI ISTRE V REVOLUCIONARNEM LETU 1848/49

STANE GRANDA

Ob pregledovanju nekaterih zbirk dokumentov, lepakov in časopisja o revolucionarnem letu 1848/49 v Ljubljani, Celovcu in Gradcu pogosto naletimo na posamezne liste dunajskega časopisa Die Presse, katere prva številka je izšla 3. julija 1848. Pri primerjavah opazimo, da gre velikokrat za članke tistih števil, ki govorijo o Istri in so ponatis iz tržaškega nemškega časopisa Journal des oesterreichischen Lloyds. Pred časom mi je bilo omogočeno pregledati zelo pomanjkljiv letnik tega časopisa. Čeprav manjkajo nekatere številke, med drugim tudi št. 172, kjer je bil objavljen članek Eine Stimme aus Krain, zaradi katere je ljubljansko Slovensko društvo tržaški časnik tožilo na sodišču, nekateri članki pa so sicer iz ohranjenih števil izrezani, pa je na podlagi ohranjenega mogoče podati vsebino prepira o nacionalni pripadnosti in državnopravnem položaju Istre. Podoba te časopisne vojne, v katero so bili vključeni številni nemški in italijanski časniki, sicer ni popolna, gotovo pa je primerna podlaga za kompleksnejšo raziskavo tega vprašanja.¹

Mir v Campoformiu 1797. leta je pokopal Beneško republiko. Habsburžani so po več stoletjih s francosko pomočjo združili v svoji državi vso Istro. 1805. leta je prišla bivša Beneška Istra za nekaj let v okvir Napoleonove tvorbe Kraljevine Italije s sedežem v Milanu. Ob ustanovitvi Ilirskih provinc 1809 je postala njihov sestavni del. Po odhodu Francozov je bila Istra vključena v Kraljestvo Ilirija, ki pa je, kot je znano, obstajalo le na papirju. Dejansko oblast je opravljal tržaški gubernij, ki je v okviru Avstrijskega primorja upravljal mesto Trst ter goriško in istrsko okrožje. Sedež tega je bil v Pazinu. K njemu so spadali tudi otok Krk, Cres in Lošinj. Koper in Piran sta postala sedeža Pazinu podrejenih okrajev. Tak upravni razvoj je bil posledica več reform, s katerimi so končali šele 1825. leta. Še bolj komplicirana je bila

finančna ureditev, saj Istra ni bila enoten carinski prostor: en režim je veljal za obalno področje, drug za notranjost, tretji za otoke. Za Slovence je bila usodna nova upravna razdelitev zlasti v severni Istri, ker je bivša pazinska grofija ali bolje stara avstrijska Istra izgubila večstoletno upravno povezavo s Kranjsko. Formalno Istra ni bila del Nemške zveze, dejansko pa so k njej šteli tisti del, ki je bil stoletja pod Habsburžani, nikoli pa beneški.²

Gospodarski položaj v pazinski okrožju je bil vse prej kot dober. Posledice bivše razdelitve Istre med dve državi je bilo čutiti še desetletja. Slabe so bile prometne povezave, razvoj obrti in trgovine ni šel vzporedno z drugimi deželami cesarstva. Zaradi naglega razvoja Trsta je bil občutek zaostajanja še večji. Kmetijski pridelki, vino, soljene ribe in drugo je zaradi številnih ovir težko prihajalo na Kranjsko in gospodarske komplementarnosti ni in ni bilo čutiti.³ Avstrijska oblast po propadu Ilirskih provinc ni mogla uvesti fevdalizma v prejšnji obliki, čeprav je vrsto francoskih upravnih ukrepov razveljavila. Formalno so bili vsi enakopravni pred zakonom, dejansko pa sta še vedno veliko pomenila bogastvo in socialni izvor. Upravi, zlasti na najnižjem nivoju, so še vedno pripadale kompetence, ki gredo v normalni meščanski družbi sodstvu.

Šolstvo je zlasti v primerjavi z Ilirskimi provincami celo nazadovalo. Koper je imel gimnazijo, Piran le glavno šolo. 1818. leta so zaprli koprsko semenišče. Najbližja univerza v državi je bila graška, teološki študij pa v Gorici. 1828 je bila koprška škofija združena s Tržaško. Glagoljaško bogoslužje je postajalo redkost. V Šmarju so bile zadnja maše 1833. leta. Pomanjkanje duhovnikov je bilo precejšnje. To še posebej poudarjamo, ker so zaradi tega prišli v Istro mnogi Slovenci iz drugih dežel, ki so pomagali dvigati narodno zavest zlasti v notranjosti Istre. Navedli bi lah-

ko več imen, ostanimo pa pri manj znanem Janezu Železnikarju, dekanu v Ospu, ki si je skupaj z učiteljem Cesarjem veliko prizadeval za uspešno delovanje tamkajšnje šole. Kmetijske in rokodelske Novice so leta 1847 zapisale, da se »*ljudstvo njih (Železnikarjevega) kraja k prav veselimu novimu življenju zbudilo: stari in mladi se učijo brati, ...*«. ⁴ Medtem ko je oblast podpirala nemščino — koprška gimnazija je bila do 1848. leta nemška — in imela veliko razumevanje za italijanščino, ni za slovenski jezik nihče skrbel. Že po naročnikih Novic 1847 lahko vidimo zanimanje za kulturni razvoj večinskega dela prebivalstva: koprski prošt, tamkajšnji katehet, duhovnik iz Kort pri Izoli in še nek istrski duhovnik iz okolice Koprca. Laikov ni med njimi. ⁵ Nasploh se Slovenci kot uradniki v nacionalnem pogledu niso obnesli, Istrani o njih niso imeli dobrega mnenja.

Nacionalna sestava Istre je bila dokaj mešana. Italijani so prevladovali v mestih, med današnjimi slovenskimi je prednjačil Piran, zaledje in notranjost Istre sta pripadala Slovanom. Proces poitalijančevanja je bil dokaj intenziven. Kot vse kaže, ta v tem času ni bil rezultat političnega nasilja, temveč posledica razumljivih človeških stremeljenj po socialnem in kulturnem vzpenjanju. Italijanski nacionalizem in iredentizem sta obstajala, imela navdušene privrženice, vendar je bilo oboje omejeno predvsem na ozke kroge ljudi, gibanji sta imeli pretežno kulturne značaj. Po podatkih štetja prebivalstva 1846. leta, ki ga označujejo kot dokaj zanesljivo, je bilo v Istri od približno 230.000 ljudi 32.000 Slovencev, 134.500 Hrvatov in Srbov, Peroj je imel celo pravoslavnega duhovnika, 60.000 Italijanov, 1.500 Nemcev. ⁶

Odmev na marčno revolucijo 1848. leta na Dunaju je bil v Istri v začetku podoben kot drugod. Ljudstvo je veselo vzklikalo obljubljenim svoboščinam, uradništvo se je treslo iz strahu pred ljudskim srdom in pred prihodnostjo, v cerkvah so peli slovesne maše, ki so jih obvezno zaključili s Te Deum. Prve dni ni bilo čutiti narodne napetosti. Po vstaji v Benetkah zadnje dni marca pa se je situacija začela naglo spreminjati. Ideja o pobratanju narodov je tonila v pozabo. Avstrijske kokarde, ki so sprva na zunaj spoznavale privrženice revolucije, so pri mnogih izginile ali pa so jih zamenjale italijanske. Teh ne bi nihče gledal postrani, če bi pomenile zgolj Italijana, vsi pa so vedeli, da jih nosijo simpatizerji ideje o združitvi vseh Italijanov v eno državo, privrženici vstajnikov v Benetkah in Milanu, da izražajo sovraštvo do Avstrije. Njihovi nosilci so dokaj odkrito izražali navdušenje nad avstrijskimi porazi v Italiji, predvsem pa skrbeli, da so za Avstrijo slabe vesti hitro razširile. ⁷ Tisti Italijani, ki so živeli v tesni gospodarski povezavi s Trstom, v veliki večini niso vezali svoje prihodnosti na bodočo združeno kraljevino. Bili so nacionalisti, ne pa iredentisti. Vedeli so, da bodo v veliki Italiji periferija, Trst bo le eno izmed mnogih pristanišč. Drugače pa je bilo z manj razvitimi sredinami. Med našimi mesti je bil tak Piran in avstrijska oblast je za pomiritev tamkajšnjih iredentistov začasno naselila vanj

manjšo vojaško posadko. Kmečko prebivalstvo, ki pa je revolucijo izrazito razumelo po svoje, ki je pričakovalo olajšanje, zlasti pa odpravo mnogih bremen predvsem od cesarja, je bilo zelo dovzetno za namige, da so tisti, ki so proti državi in cesarju, nevarni tudi njim. Napetost med vasjo in mestom je začela naraščati. Narodne garde, ki so jih tako kot drugod po monarhiji ustanavljali tudi po naših mestih v Istri: pazinska je štela preko 1000 ljudi, koprška, izolska in piranska so bile precej manjše, so dobile nalogo, da v okolici mest oprezajo za kmeti. Niso bile za dekoracijo, temveč so imele konkretno funkcijo. Strah pred tem, da bi kmetje skupinsko prišli mesta z orožjem v roki poravnat individualne neporavnane račune, je bil zelo velik. ⁸ Avstrijska oblast je bila sprva v precejšnjem precepu: bala se je italijanskega nacionalizma, zlasti pa iredentizma, bala se je kmečke samovolje. Zaradi razpleta dogodkov v Italiji, ki so nujno potrebovali mir v zaledju, kjer je živel tudi italijansko prebivalstvo, pa se je morala odločiti. 26. junija je izdala poseben hrvaško-slovenski lepak, v katerem je opozarjala Slované na nakane italijanskega iredentizma in jih pozivala k zvestobi. ⁹ Ker so mnogi imeli svoje na bojiščih v Furlaniji, je bil uspeh zagotovljen. Ne avstrijski patriotizem, skrb za svoje in želja po njihovi hitri vrnitvi sta jih silila v to. Pomagati svojim je bilo tudi tisto gibalno, ki je povzročilo, da se je število regrutov od 940 v marcu povzpelo na 1744 v juniju.

Drugačen političen razvoj je potekal med Italijani. Nacionalistom in iredentistom so se kmalu pridružili še republikanci. ¹⁰ Eden izmed pozornih opazovalcev tedanje dobe je ločil med njimi v Istri tri skupine:

1. entuziastična ali nesebična. Je zelo maloštevilna in najbolj plemenita. Uspehov avstrijske vlade ne vidi. Razočarana je nad skromno količino sprememb po revoluciji v Avstriji. Začasna vlada v Benetkah vsak dan razglašča nove ukrepe v korist ljudstva;
2. nekritični navdušenci, ki od priključitve Beneški republiki pričakujejo hribe in doline;
3. tisti, ki nimajo kaj izgubiti, ki si obetajo mastnih služb. Ti so sebični in zato najbolj nevarni.

Avtor te analize ni bil privrženec republikanizma. Ni ga odklanjal načelno, temveč iz prepričanja, da je zanj potrebna dolgoletna vzgoja. Upal je, da bodo tako obliko vladavine doživeli vnuki, za tedaj pa naj bi bilo absolutno prezgodaj. Trdil je, da za republiko nista zrela ne Nemčija, ne Italija, še manj Istra s svojim večinskim slovanskim prebivalstvom. Zavedal se je, da je tu situacija še posebej težka, ker se skoraj pokriva nacionalna in socialna pripadnost. Zgolj teoretično je dopuščal možnost, da se Lombardija in Benetke združita z republiko Italijo, grobi in primitivni Istrani pa se ne bi smeli, ker bi to prineslo katastrofo. Za tako civilizacijsko raven je najbolj primerne konstitucionalna monarhija, čas aristokratskih republik in absolutnih monarhij je minil. Republike lahko nastanejo samo z revolucijo, s krvjo in nasiljem, mirnega prehoda ni dopuščal. Republika bi za-

to v Istri prinesla komunizem. Zgrozil se je: »Das furchtbare Gespenst, der Communismus genant, welches heut zu Tage in allen Ländern spukt, über Istrien losgelassen!« Zdi se, da je bil mož pod močnim Marksovim vplivom, ne njegov privrženec seveda, kajti zgornji stavek preveč spominja na prvi stavek njegovega manifesta: »Ein Gespenst geht um in Europa — das Gespenst des Kommunismus.«¹¹ Ob takem videnju republikanizma, ki je verjetno eden prvih odmevov, če ni sploh prvi odmev komunističnega manifesta v našem okolju je bil seveda globoko prepričan, da bosta prvi dve skupini svoje republikanske nazore zaradi strahu pred nasiljem in izgubo premoženja hitro opustili. Tretji skupini pa naj bi bilo tako stanje cilj, ker želi loviti v kalnem in obogateti na račun prvih dveh.

Kmalu pa se je v celotni monarhiji pokazalo, enako je bilo tudi v Istri, da je bil strah pred radikalizmom prevelik. Dunajska levica ni imela take podpore v celi državi, kot bi jo potrebovala, enega ključnih vprašanj, nacionalnega, sploh ni razumela oziroma je imela razumevanje zgolj za Nemce, Madžare in Italijane ter Poljake, manjkal ji je tudi socialni program, zlasti za kmeta. Nekaj vladarjevih obljub kot tudi spoznanje, da vrnitve nazaj v fevdalizem ne bo, je kmeta postavilo v položaj, ko je njegova prva skrb postalo vprašanje, s kolikimi stroški se bo otresele fevdalnih bremen. Vso svojo pozornost so obrnili v parlament. Jasno je bilo, da bo kmečko vprašanje za celo državo urejeno po enotnem principu, nacionalno vprašanje pa bo treba reševati od primera do primera. Zato se diskusija o tem problemu ni umirjala, temveč celo zaostrovala, vendar v njej naj širše množice niso sodelovale.

Leto 1848 ne pomeni le pomladi »nezgodovinskih« narodov, to je tistih, ki so že stoletja živeli brez lastne države, temveč tudi »zgodovinskih«, med njimi tudi Nemcev in Italijanov. Prvi so si za cilj postavili združitev vseh Nemcev, pod čemer so razumeli tudi vključitev ozemelj nekdanjega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, ki od 1806. leta ni več obstajalo, s Čehi, Slovenci in drugimi vred. Sen italijanskega narodnega gibanja je bila združitev Italije, kamor naj bi po večinskem italijanskem mnenju v Istri sodilo tudi vsaj ozemlje nekdanje Beneške republike, če že ne kar cel potolok. Med obema gibanjema je obstajalo nemalo simpatij, vsaj med levimi strujami. Nemci so sklenili, da bo njihov skupni parlament zasedal v Frankfurtu. Tja so morale poslati svoje poslance, ki so jih volili posredno, vse dežele. V Trstu je kmalu zmagala pragmatična smer, ki je pričakovala za tamkajšnje pristanišče in z njim povezane dejavnosti velike koristi od bodoče velike združene Nemčije. V nekdanji beneški Istri so mnogi Italijani volitvam nasprotovali, ker so z isto pravico kot Nemci zahtevali združitev vseh Italijanov. Ker tudi avstrijska oblast zaradi lastnih pogledov na volitve, ne zaradi Italijanov, na njih ni vztrajala, ni bilo treba voliti. V avstrijski Istri, pa so kljub nasprotovanju Italijanov in Slovencev bile. 4. maja so volili volilne može, 10. ma-

ja pa poslanca. Izvoljen je bil znani Peter Kandler, ki pa se je mandatu takoj odpovedal in ga je prevzel njegov namestnik Gabrijel Jenny. Tako so avstrijsko Istro in Trst zastopali v Frankfurtu trije Nemci. Večina Slovencev v severni Istri se pod vplivom razpoloženja v drugih slovenskih in nekaterih drugih slovanskih krajih teh volitev ni udeležila.

Mesec dni kasneje so volili avstrijski državljani v dunajski parlament. Tudi te volitve so bile posredne. V Istri se je ponovno razplamtela diskusija, ali naj Italijani volijo ali ne. Zmagalo je mnenje, ki je bilo volitvam naklonjeno. Poskrbeli pa so, da so v vseh istrskih volilnih okrajih razen v enem, zmagali njihovi kandidati: Francesco Vidulich (Pula z otoki), Carlo de Franceschi (Rovinj), Michele Fachinetti (Poreč) in Antonio de Madonizza (Koper). Njihov ni bil Josip Vlah (Podgrad). Pravolitve so bile 5., volitve pa 17. junija. Za Madonizzo, tega »kolovodjo iredente v Kopru«, je glasovalo 66 od 96 izvoljenih volilnih moži.¹² Volilni izid v Istri nedvomno kaže neko posebnost, saj so tu prevladovali nacionalni momenti. Drugod, denimo na Kranjskem, podobno tudi na Štajerskem, Koroškem in tudi v najbližji Goriški (v upravno-političnem smislu) je bil socialni moment zelo pomemben. Tam so volili veliko bolj socialno radikalne može, med njimi so bili tudi kmetje ali pa uradniki, za katere so bili prepričani, da bodo v spornih primerih na njihovi strani. Po volitvah v frankfurtski in dunajski parlament je politična aktivnost ljudskih mas nekoliko popustila. O prihodnosti so poslej odločali v Frankfurtu oziroma na Dunaju. Kmete, ki so pričakovali odpravo podložništva, je zanimalo predvsem dogajanje v mestu ob Donavi. Tisti, ki jih je zanimala še vrsta drugih vprašanj, pa so pozorno spremljali dogajanje v obeh parlamentih.

Poslancem v Frankfurtu, vsaj levo usmerjenim, ne gre odrekati simpatij za nekatera evropska revolucionarna gibanja. To je veljalo tudi za italijansko. Ob vojni med Avstrijo in Italijo pa se je pri nekaterih pojavilo vprašanje, kaj storiti, če bo prva kot del bodoče nemške države prosila ostale njene sestavne dele za pomoč. Zato so si zelo želeli, da bi se vojna čimprej končala častno za obe strani. Sicer pa so bili levi prepričani, da je ta vojna Avstrije popolnoma nepravična. Parlament o njej sploh ne bi smel razpravljati, ker Lombardija ni del nemške države. Drugi so sodili, da bi bilo potrebno Avstriji, če bi ta prosila, pomagati. Odbor za mednarodno pravo frankfurtskega parlamenta je sklenil, da bo posredoval med Avstrijo in Italijo.¹³

Trst sta v Frankfurtu zastopala Burger in kasnejši finančni minister Bruck. Ta je bil zelo navdušen nad perspektivami, ki so se obetale mestu kot edinemu nemškemu pristanišču v Sredozemlju. Nemški nacionalisti so ustanovili celo društvo, ki je zbiralo prostovoljne prispevke za gradnjo nemške flote.¹⁴ Njegov predsednik je bil Bruck. V odboru podobnega društva na Dunaju je bil tudi znameniti Radovljičan prof. dr. Anton Fuster, ki je v dunajskem parlamentu zastopal volilce enega izmed dunajskih volilnih okrajev.

Die Gründer des Vereines:
„Die deutsche Flagge.“
 Carl Kirschneck,
 Heinrich Weil.

Controlor:
 Prof. Dr. Füstler.
 Controlirender Central-Cassier:
 Friedrich Gerold.

Im Namen der übrigen Ausschussmitglieder:

M. Lorenz,
 bürgerl. Handelsmann.
 Georg Zimmermann,
 vom Studenten-Comité dem Vereine als
 Ausschussmitglied zugetheilt.

Društvo za nemško ladjevje, katerega odbornik je bil naš znameniti radovljiški rojak prof. dr. Anton Füstler, je bilo eno najbolj skrajnih nemško-nacionalnih društev. Uperjeno je bilo tako zoper Italijane kot Slovane.

Del našega zgodovinopisja je zadnje čase zelo navdušen nad tem možem, ker je po zavržitju revolucije 1848/49 kot begunec v Londonu skupaj z Marxom in nekaterimi drugimi 20. septembra 1849 sopedpisal lepak za zbiranje finančne pomoči nemškim beguncem. Füstrovo članstvo v obeh odborih najbolj zgovorno priča o skrajnostih, v katerih se je gibala takratna evropska levica.

V začetku julija je Celovčan dr. Unterrichter, ki je v frankfurtskem parlamentu zatopal južnotirolski volilni okraj Bozen na parlamentarni seji uradno predlagal, da naj se nekdanja beneška Istra z bližnjimi otoki in okraj Tržič združijo v nemško državo. V krajši utemeljitvi je prikazal teritorialne in nacionalne razmere v Istri. Opozoril je na nekaj mest, zlasti na Piran, Koper, Poreč, Pulj in druga. V njih živi pretežno italijansko prebivalstvo, v zaledju pa je tudi slovansko. Vseh ljudi naj bi bilo okoli 100.000. Živijo predvsem od morja: od ribištva do pomorstva. K Istri spadajo tudi otoki Cres, Osor in Krk, ki spadajo v kresijo Pazin. Na teh otokih živi okoli 25.000 ljudi, ki pa so Iliri. Po predlagateljevem predlogu bi bila združitve potrebna iz naslednjih razlogov:

1. Nekdanjo beneško Istro je mogoče braniti le skupaj z zaledjem, pa tudi zaledja ni mogoče braniti brez kontrole obale. Od tod je mogoče po kopnem ogroziti celo Trst.
2. Trst ima premalo zaledja, da bi lahko dal tolikšno število mornarjev, ki bodo v prihodnje potrebni. S pomočjo istrskega prebivalstva bi lahko to pomanjkljivost odpravili. Otoki, zlasti Krk in mesteca Mali Lošinj, imata tudi precej tovornega ladjevja.
3. Nemčija bo morala imeti na Jadranu vojno mornarico. Zanj je edino varno pristanišče Pulj, kar je znano že od Rimljanov dalje.
4. Avstrija brez Pulja ne more braniti tudi ostalih delov svoje jadranske obale.
5. Bivši beneški okraj Tržič obkroža z vseh strani ozemlje goriške kresije, ki spada k nemški zvezi.

To področje z okoli 7.000 prebivalci ne more pripadati drugi carinski in vojaški zvezi.

6. Končno pripadata cela Istra in Furlanija že od prvih italijanskih vojnih pohodov nemškega cesarja Otona I. v desetem stoletju k Nemčiji. Ta jih je odstopil italijanskemu kralju Berengarju, kasneje pa so ju upravljali bavarski in koroški vojvode, pozneje hiša Anden, ... počasi se jih je pollaščal beneški lev in jih odtegnil. Sedaj je treba samo uveljaviti svojo staro pravico, saj se tem deželam nemško cesarstvo ni nikoli odpovedalo.

Dr. Unterrichter je na podlagi naštetega predlagal frankfurtskemu parlamentu, naj zahteva od avstrijske vlade, da naj vsaj nekdanjo beneško Istro in Tržič vključi v Nemško zvezno državo.

Ker taka mnenja niso bila osamljena, že pred tem naj bi imel podobna stališča tudi Friedrich von Raumer, poročevalec odbora za mednarodno pravo frankfurtskega parlamenta, je sledila protiofenziva istrskih Italijanov. Trije njihovi poslanci v dunajskem parlamentu: Fachinetti, de Madonizza in de Franceschi so objavili pismen protest v italijanskem jeziku, ki so ga povzeli številni nemški časopisi. V njem so trdili, da imajo zastopniki ideje o vključitvi Istre v nemško zvezo slabe argumente. Istra je po jeziku, navadah, spominu, veri, simpatijah in geografski legi v bistvu italijanska. Že v 13. stoletju je prostovoljno prešla pod vladno italijanske beneške republike. V nobenem mestu ali trgu, ne v notranjosti in ne ob obali, ne govorijo in pišejo drugače kot italijansko. Slovani živijo izolirano po posameznih vaseh v notranjosti. Kot se lahko vsak prepriča, se želijo zlititi z italijanskim narodom, ki ga ljubijo in spoštujejo. Istrani so se pripravljali odpovedati vsem prednostim povezave z Nemčijo, če bo ta ogrozila njihovo italijansko nacionalnost. Nemčija naj ne zahteva od Istre tistega, kar ne želi, da drugi zahtevajo od nje. Lahko je obljubiti spoštovanje in varstvo nekemu jeziku in narodnosti, še lažje pa je to preklicati, zlasti če gre za tako razmerje sil, kakršno je med Istro in Nemčijo.

Na ta lepak je nemška stran takoj odgovorila. Označila ga je kot izraz ultranacionalizma, ki zanemarljivo skupne interese. Podpisanim poslancem so očitali, da za svoje trditve ne navajajo stvarnih argumentov, ampak občutke, ki jim Istrani ne bodo nasledili. Ti se gotovo niso pripravljali odpovedati dobrotam svobode, ki jih šibkim s svojo močno zagotavlja Nemčija. Ker so jih ti opozorili, da poslanec avstrijske Istre ni zahteval dotlej vključitve svoje dežele v nemško državo, je nemška stran zahtevala, da naj zapusti Frankfurt, ker ne opravlja svojega mandata.

Tem prvim reakcijam je sledil obširen in argumentiran odgovor v časopisu *Journal des Oesterreichischen Lloyd*.¹⁶ Čeprav članek ni podpisan, ga pripisujejo tirolskemu Nemcu von Heuflerju, komisarju pazinske kresije, ki je na volitvah v dunajski parlament propadel proti italijanskemu kandidatu de Franceschiju. Pisec članka je razmere v Istri odlično poznal. Bil je nasprotnik italijanskega iredentizma in je podpiral istrske Hrvatke. Zavedal se je, da sklicevanje na italijanstvo Istre ni uperjeno le proti Frankfurtu, temveč tudi proti Avstriji. Njegov opis tamkajšnjih razmer so ocenili kot odlično zavrnitev italijanskih aspiracij in ga je ponatisnila tudi dunajska *Die Presse*.¹⁷ To je še posebej zanimivo, ker je bil časopis orientiran izrazito nemško nacionalno in ni kazal poslušnosti za narodne potrebe avstrijskih Slovanov. Ko pa je bilo treba braniti nemške teritorialne zahteve, pa so jim ti prišli zelo prav.

Avtor uvodoma ugotavlja, da obstajajo precejšnje razlike že glede teritorialne opredelitve Istre. Piscem lepaka očita, da niso upoštevali vzhodne Istre onkraj Učke in kvarnerskih otokov. Zato jih je moral »načeti« kar na njihovem teritoriju, kjer živijo posamezni Slovani: »*Poslušajte Šavrinci ob Rižani in Dragonji, ki ste prednja straža Slovencev, ki štejete štiriindvajset tisoč duš, vaša dežela je v bistvu italijanska! Poslušajte devetindvajset tisoč »Istrijski«, ki ste naseljeni v sredi dežele in ki, vprašani po jeziku, odgovorite: Govorimo po horvatsko, vaša dežela je v bistvu italijanska! Poslušajte naj dvaindvajset tisoč Vlahov, ki ob guslah pleše kolo in poslušajte junaške pesmi svojih slepih rapsodov, vaša dežela je v bistvu italijanska!*« Nato je na podoben način opozoril še Vlahe, ki naj bi bili potomci dakoromanskega naroda, hrvaško govoreče Čiče. Zanj tudi italijansko ali, kot pravi avtor laško (welsch) govoreče prebivalstvo mest in trgov niso Italijani, temveč so preostanek rimskih kolonistov, italijanizirani Kelti in Slovani, pribegli Kandijci, doseljeni Benečani in Karnijci. Vseh teh naj bi bilo okoli 50.000, vseh Istranov pa več kot 160.000.

Tudi običaji večine prebivalstva niso italijanski. Za zgled daje poročne in pogrebne običaje, glasbene instrumente, pri čemer navaja tudi njihovo hrvaško poimenovanje. Spomin na pretekle čase tudi ni v korist Italijanov. Opozarja na beneško upravljanje Istre, na Benečane, ki jih je bilo treba kot mestne funkcionarje dobro plačevati: »*Res je, rednih davkov ni bilo, ni bilo pa tudi cest, obrti, osebne in življenjske varnosti, bile so neštivilne posredne dajatve, de-*

narne kazni, takse in drugi stroški, bile so kot rudnik, v katerega labirintih se nihče ni znašel razen pobiralca denarja-« Beneški vojvoda je dal vsakemu mestu in mestecu svoj statut, v katerem je najprej poskrbel za zaščito beneških interesov. Mesta so med seboj sprli in si tako olajšali vladanje. Spomin na nemško vladavino, ki je pustila ljudem, da so se zbrali na rižanskem placitu, na Karla Velikega, Wittelsbache, Spanheime, Andechse, oglejske patriarhe, nekega švabskega grofa, ki se jim je razdajal v začetku štiridesetih let tega stoletja in reševal njihove gozdove, vse to je veliko bolj pozitivno. Posebej spominja Istrane na dejstvo, da je Avstrija 1845. leta vrnila deželi premoženje bratovščin, ki jih je odpravil Napoleon, kar je bilo vredno preko 800.000 goldinarjev.

Avtor se norčuje iz argumenta, da je katoliška vera znak italijanskosti. Opozarja, da je tukajšnjemu prebivalstvu papež Urban VIII. dovolil uporabo slovanškega bogoslužja, ki je ponekod še v rabi. Peroj pa ima celo pravoslavnega duhovnika. Ugotavlja, da jim slovansko prebivalstvo ne izkazuje nikakršnih simpatij, temveč nasprotno. Kadar morejo, pokažejo ljubezen do Avstrije, prostovoljno se oborožujejo, lovijo laške emisarje in grozijo nezvestim meščanom s črno vojsko. Tudi rimski spomeniki niso znamenje italijanstva. Stare bazilike so grajene v bizantinsko-vzhodnogotskem slogu. Navaja še nekaj drugih, zlasti avstrijskih spomenikov. Ostro zavrača tudi geografsko argumentacijo. Pravi, da je Evropa kot največji zahodni polotok kontinenta vzhodne polovice zemeljske krogle na jugu trikrat globoko vrezana. Tako so nastali iberski četverkotnik, italijanski škorenj in ilirski trikotnik, ki se drug od drugega ostro ločujejo po geoloških, klimatskih in etnografskih značilnostih. Vsak je imel svojo zgodovino. Dante je pesnik, ne pa geograf. Istra je od 843 do 1267. leta spadala v nemško cesarstvo, del pod Habsburžani pa je tja sodil do 1804.¹⁸ leta. Po ukinitvi Benetk ne misli Istre nihče več deliti. Ker je bila stara avstrijska Istra del nemškega cesarstva, se mora ob varstvu narodnih pravic enako zgoditi tudi z bivšo beneško Istro. Avtor se je podpisal kot pravolilec pazinskega volilnega okraja. Iz obširnega povzetka prikaza Istre po avstrijskem birokratu je razvidno, kako dobro je ta sloj poznal nacionalne razmere dežel, v katerih je služboval. Zato so trditve, da so napake ali krivice, ki so bile storjene nekaterim narodom monarhije, slučajne, zelo prozorna laž.

Avstrijska zmaga pri Custozzi 25. julija, zavzetje Milana in nato premirje prve dni avgusta je italijanske iredentiste nekoliko umirilo, avstrijska, že dokaj načeta samozavest, je začela naraščati. Zmage na bojnem polju so proslavili tudi v Kopru in Izoli z mašami in slavnostnimi nagovori. Ob takem razpletu dogodkov so ponovno postali aktualnejši gospodarski in socialni problemi, ki se od začetka revolucije niso nič zmanjšali. Patriotizem istrskih Slovanov je bil izrazito praktične narave. Njihovo nezadovoljstvo bi italijanski iredentisti s pametno politiko lahko izrabili in oslabili zaledje avstrijske fronte proti Italiji. Trezno

misleči so Avstriji očitali, da je po odhodu Francozov stremela za restavracijo starega, namesto da bi gradila novo. Vse upravne reorganizacije, razen prve, ki jo je izvedel general Nugent, so bile zgrešene, upravni sistem je bil neracionalen in predrag. »*Za tiste gospode je bila zaman napisana zgodovina, ne vidijo posledic uboštva, ki je na polotok prineslo politično napest.*« Istro bi morali upravljati kot celoto, so jo pa razbili. Dolino pri Trstu, ki je bila vedno povezana z blišnjim mestom, so priključili Pazinu, kamor traja pot petnajst ur. K Novemu gradu so upravno priključili kraje, ki so vedno spadali k Postojni. Tudi priključitev kvarnerskih otokov, ki so bili carinsko povezani z Dalmacijo, ni bila modra. Vrh neumnosti pa so bile notranje carinske meje, ki so nekatere artikle zelo podražile. Kdor je hotel iz Kopra po kopnem preko Novega grada in Voloske na Krk, je za svoje blago trikrat plačal carino. Ta je oteževala tudi trgovino s Kranjsko. Kritik istrskih razmer, po katerem povzemamo glavne točke, je opozoril avstrijsko vladno, da so v Franciji k revoluciji veliko pripomogle različne cene soli. V Istri ni drugače.

Veliko francoskih upravnih reform, ki so bile v korist navadnega državljana, je Avstrija preklicala. Kmet je bil preveč prepuščen na milost in nemilost zemljiškim gosposkam. Zlasti je to veljalo pri davkih, kjer je upravni organ odločal o prisilni izterjavi (vojaška eksekucija). Zato bi bilo potrebno odpraviti sodno oblast zemljiških gosposk, reševanje njihovih upravnih sporov s kmeti bi morala reševati sodišča. Ta bi morala odrediti tudi prisilno izterjavo davkov. Takoj bi bilo treba odpraviti fevdalna bremena zemljišč. To naj bi se zgodilo ob plačilu odškodnine upravičencem, pravi analitik takratnih razmer. Denar naj bi zbirali po deželah na podlagi davčnega sistema, ki bi enako prizadel vse vrste dohodkov in ne tako kot dotlej, ko je bila Avstrija eldorado za bančnike in lastnike cukrarn. Avtorju se je zdel davek od dohodka najbolj pravične. Rešitev vseh teh težav je pričakoval od dunajskega parlamenta, želel si je tudi istrski deželni zbor.¹⁹

Mnenje neznanega avtorja, ki sloni na dobrem poznavanju zgodovine Istre, zlasti njenih upravnih razmer pa tudi financ, zahteva po davku na dohodek je skrajno moderna, izraža stališča umirjenih privržencev revolucije, ki so se zavedali, da je obstoj Avstrije odvisen od njenega razvoja. Obsojajo fevdalizem in absolutizem, so privrženci kapitalizma, vendar ne njegove liberalne faze. Konkretni avtor se zaveda, da bodo kmetje še nekaj časa večinski del prebivalstva in je zagovornik »*agrokulturne države*« kot sam pravi. V zvezi z zahtevo po plačilu odškodnine tistim, ki bodo ob odpravi fevdalnih bremen oškodovani, navedimo dejstvo, da je častnik Lloyd ostro obsodil predlog goriškega poslanca v dunajskem parlamentu Slovenca Antona Gorjupa, ko je nastopil proti odškodnini. Sodili so, da se je celo pregrešil zoper voljo svojih volilcev in ga naravnost vprašali, čigavo mnenje zastopa. Očitali so mu, da zagovarja komunizem.²⁰

Zatišje v prepiru o nacionalnem značaju Istre je bilo kratko. Italijanska stran se je čutila dolžno odgovoriti. Zlasti jo je prizadel von Heuflerjev članek. Fachinetti se je 9. avgusta oglasil v časopisu Osservatore Triestino. V svojem prikazu nacionalne podobe Istre je zatrjeval, da je dežela okužena s Slovani, ki so prišli iz Dalmacije. Na take in podobne samovoljne konstrukcije dejansko ni bilo težko odgovoriti, saj ni avtor navedel nikakršnih argumentov. Ostrejši pa je bil poduk nemške strani. Fachinetti je opozoril, naj z lažmi ne seje sovraštva po Istri. Naj ne žali nasprotnikov, ki zagovarjajo svoja stališča o vključitvi Istre v Nemčijo na podlagi statistike in dobrega poznavanja splošnih razmer v Istri. Med temi je precej vladnih uradnikov. Vzpodbujanje italijanskega prebivalstva k protinemškemu razpoloženju dejansko pomeni ščuvanje zoper oblast. Tako početje pomeni vnašati kugo v Istro.²¹ S posebnim sramotilnim lepikom zoper svoje politične in zlasti nacionalne nasprotnike se je oglasil tudi poslanec de Franceschi in jih v velikem številu razposlal po deželi. V njem je zlasti protestiral zoper trditve, da je Istra v bistvu slovanska. Kot običajno pa za svoje trditve ni navedel argumentov. Popustil je sicer glede deleža slovanskega prebivalstva, kar pa zanj tako in tako ni nič pomenilo, ker da je kultura vseh prebivalcev Istre italijanska, Slovani pa komaj čakajo, da se zlijejo z Italijani.²² Kot vidimo, je polemika izgubljala na resnosti, čedalje več prostora sta dobila neznanje in celo neumnost. Vse bolj prihaja do izraza dejstvo, da se spopadajo nemški in italijanski nacionalizem, v katerem so Slovani samo sredstvo medsebojnih obračunavanj. Nemška stran tudi ni bila imuna pred napakami. Krono neumnosti nedvomno pomeni članek nepodpisane avtorja, ki je zavračal Fachinetti s pomočjo etimologije. Uvodoma naj povemo, da je bil prepričan, da so Slovani avtohtoni. Zato je lahko trdil, da ime mesta Koper (avtor je znal hrvaško ali pa je celo bil Hrvat) izhaja iz kopati, del tega mesta »*Zubena-ga*« izhaja iz besedic zob in nag, drugi del mesta »*Božadruga*« pomeni božja pot, kraj Lopar naj bi dobil ime po lopati. Izoli in Piranu ni mogel dokazati slovanskega izvora, zato pa je našel mnoge »genialne« rešitve za izvor imen drugih istrskih mest. Slovansko naravo Istre je dokazoval tudi s priimki. Na tem mestu pa je pokazal tudi svojo ironičnost in je med tipične slovanske priimke navedel tudi Madonizza.²³

Istrski poslanci so vztrajali na italijanstvu Istre. 30. avgusta so v dunajskem parlamentu zahtevali od ministra notranjih zadev, naj uradno prizna, da je Istra razen okraja Podgrad italijanska in naj se v upravi in šolstvu uporablja le italijanski jezik. Septembra pa je njihova skrb za usodo njihove dežele povzročila med njimi spor. Fachinetti je namreč zahteval združitev nekdanje beneške Istre z Benetkami, de Franceschi in Madonizza pa ga nista bila pripravljena podpreti. Fachinetti je nato za stalno zapustil Dunaj.²⁴

Po zadušitvi oktobrskve vstaje na Dunaju so se skrajne strasti nekoliko umirile. Vsem je postalo jas-

no, da Avstrija še ne bo propadla in da bo še nekaj let treba živeti v njenih okvirih. Dr. Burger, eden od obeh poslancev v Frankfurtu, se je mandatu odpovedal. Nihče, ne Nemci, ne Slovani in seveda tudi Italijani ne ni kazal nobene volje za nove volitve.²⁵

Decembra, že po preselitvi parlamenta v Kromeriž, je notranji minister grof Stadion, ki je kot bivši cesarski namestnik v Trstu razmere v Istri dobro poznal, zavrnil interpelacijo istrskih poslancev. Ti seveda niso odnehali, temveč so skušali svoj prvotni predlog utemeljiti z nekakšnim referendumom občin, ki bi mu dale splošno podporo. To sta storila tudi Koper in Piran. Vse bolj jasno je postajalo, da so nemške zahteve v zvezi z Istro stvar zgodovine, da se bo nadaljnji boj za oblast v Istri odvijal med Italijani in Slovani.²⁶

Po zgoraj predstavljeni polemiki o narodnosti prebivalcev Istre bi smeli soditi, da so bili Slovani in Slovenci še posebej, zgolj objekt za obračunavanje med italijanskim in nemškim nacionalizmom. Ta podoba pa ne bi ustrezala dejstvu. Kljub temu, da arhivi, ki bi to vprašanje lahko vsestransko osvetlili, še niso raziskani, lahko zgolj na dveh primerih zatrdimo, da ni bilo tako. Priznati sicer moramo, da je bil tu politični razvoj pri Slovencih precej drugačen kot na sosednjem Goriškem ali v drugih deželah. Tržaško Slavjansko društvo je bilo ustanovljeno šele 6. decembra 1848, ko je bilo revolucije praktično že konec in ni moglo več voditi političnega boja, zato pa so že pred tem spregovorili nekateri posamezniki. 24. avgusta je tržaški Lloyd objavil članek Ali imajo pozitivni zakoni v slovenskih deželah in občinah resnično veljavo?. Avtor se je predstavil le kot Slovenec B...r.²⁷ Uvodoma navaja zgodbo, kako je neki kmet na podlagi slovenskega teksta zakona spremenil svoj odnos do denarja, ki so ga izdali na podlagi patenta 2. junija 1848 in ki so se ga mnogi branili. Kmet je neposredno spoznal vladarjevo voljo in ji sledil. Na podlagi tega avtor izvaja nujnost in koristnost izdajanja zakonov in drugih predpisov v jezikih narodov. Enako kot si državljani želi sodelovati pri zakonodaji, želi njeno vsebino tudi poznati. Poznavanje zakonov je ena najbolj svetih pravic, ki ni odvisna ne od oblike vladavine, ne od velikosti naroda. Vsak zakon mora biti objavljen, vsakemu državljanu mora biti dostopna njegova vsebina, zato morajo biti objavljeni v jezikih vseh narodov države. Dotlej so avstrijski državljani večinoma spoznavali zakone šele takrat, ko so čutili posledice njegovega nespoštovanja. To še posebej velja za Slovence, ki so se zaradi nepoznavanja zakonov veliko tožarili. Severni Slovani in Italijani so lahko spoznavali zakone v svojem jeziku, le za Slovence se ni nihče zanimal.

Posledica tega sistema, ki je slonel na asimiliranju Slovencev, so bile hude. Poleg tožarjenja se to pri njih izraža v nezaupanju do oblasti in nasledanju hujskačem, kar je zavzelo v zadnjih časih že grozeč obseg. Avtor obtožuje prejšnji režim, da je hotel uničiti »moralčno osebo naroda«, torej narodno samozavest. Zato so tudi Slovence razdelili v različne dežele: Kranjska, Štajerska, Koroška in Primorska. Nji-

hov jezik so tlačili zlasti uradniki, večinoma severni Slovani, ki niso pokazali nikakršnih simpatij za napredek južnih Slovanov. K sreči je despotška oblast propadla in tudi Slovence je kot druge narode v Evropi vžgala »električna iskra« narodne zavesti. Ustava zagotavlja enakopravnost vseh narodov in njihovih jezikov. Slovenski narod postaja nestrpen. Avtor poziva oblast, naj ne odlašaja, ker bo prepozno in zahteve naroda ne bodo več imele oblike prošnje. Po teh grožnjah roti oblast, naj mu kot Slovincu verjame in naj ustreže željam njegovega naroda, ki jih dobro pozna. Zadovoljni Slovenci, ki jim bodo narodne pravice zavarovane, bodo pozabili na stare krivice, še naprej bodo zvesti in dobri državljani Avstrije in branik Nemčije na jugu. Zadovoljni Slovenci ne bodo nasledili zapeljivim husedam panslavističnih emisarjev. Vlado sprašuje, ali hoče močno državo enakopravnih narodov, ali ruševine stare državne zveze pod češko knuto. O tem vprašanju naj razmislijo v vseh deželah s slovenskim prebivalstvom, tudi v tržaškem guberniju, kjer razen ustave ni bil še noben zakon objavljen v slovenščini. Praksa nekaterih občin, ko so sluge prevajale in oznanjale zakone po nedeljski maši, ni dobra, treba je uradnih prevodov, državljane pa naj z vsebino zakonov seznanjajo duhovniki. Avtor zaključuje, da sposobnih prevajalcev ne manjka, treba jih je le podpreti. Oblast opozarja, naj ne krati pravic naroda, kajti ta ima naravno pravico do moralne obrambe, po njeni izrabi pa tudi do fizične.²⁸

Zanimiv in enkraten članek neznanega Slovenca, ki je bil nedvomno zelo liberalno usmerjen, delno že v naslovu, še bolj pa obsojanje razmerja oblasti do Slovencev v Primorju, sovraštvo do čeških uradnikov in pozivanje na obrambno funkcijo Slovencev — nedvomno pred Italijani — dokaj jasno kaže na človeka, ki je blizu Istri. Njegovi nazori so dokaj jasni. Ne skriva tudi namena, da bi iz italijansko-nemškega spora nekaj pridobil za Slovence.

Drugi, popolnoma nedvoumen izraz politične volje istrskih Slovencev pa je pismeni protest prebivalcev fara Osp, Loka, Kubed in Tinjan zoper nazore in delovanje koprškega in tudi njihovega poslanca Madonizze, ki so ga januarja 1849 poslali v parlament. Ker je eden redkih dokumentov o delovanju istrskih Slovencev v revolucionarnem letu 1848/49, ga bomo prevedenega iz nemškega jezika, objavili v celoti.²⁹

Visoki državni zbor!

Prebivalci sosesk v farah Osp, Loka, Kubed in Tinjan, vse v okraju Koper istrske kresije, kjer živi 5122 duš, je zvedelo, da se poslanec doktor Madonizza na vse načine prizadeva poitalijančiti vse Slovence v omenjenem koprskem okraju in so zato prisiljeni visokemu državnemu zboru predati naslednjo izjavo:

1. Poslanec Madonizza ni mož po naši volji in to iz edinega razloga, ker ne uživa našega zaupanja.
2. Slovani koprškega okraja niso krivi, da jih pri visokem državnem zboru zastopa laški poslanec, temveč je tako zato, ker so volitve našega poslan-

ca potekale hitro in v italijanskem jeziku, za volilne može pa so bili izbrani samo taki, ki so znali nekaj italijansko in smo bili tako Slovani mačehovsko zastopani.

3. Slovanski jezik, katoliška vera, ki smo ju prejeli od očetov, nam bosta vedno tako dragi in sveti kot naše življenje, ki smo ga vedno pripravljati dati za našega cesarja. Če bodo tudi nas, nekdanje Benečane oborožili, slovesno izjavljamo, da bo pri nas za goljufivo sladko govorjenje Benetk ravno tako malo simpatij kot za njihove republikanske nazore.
4. Šolska mladina je deležna slovanskega pouka — dobrot, za katero se zahvaljujemo njegovi ekscelecenci sedanjemu ministru gospodu grafou Stadionu — ali naj ta dobrotja traja tako kratek čas?
5. Ko je preteklo leto v Kopru in nekaterih drugih nekdanjih beneških obalnih mestih — dejstva bi morala biti visokemu državnemu zboru dobro znana — v številnih glavah rojilo protiaustrijsko, smo bili mi Slovani kljub vsem prisepetavanjem neomajno trdni v naši resnični zvestobi Avstriji in njeni vladarski hiši. Vse oblasti, tako duhovne kot svetne morejo in morajo, če bo potrebno, to potrditi. Zaslužijo zato Slovani neupoštevane?
6. V času lanske regrutacije nam je bilo zlobno svetovano, da vojaške obveznike zadržimo doma. Toda oni so voljno sledili klicu vesti in zakonu in šli na nabor. Ali lahko podobno ugotovi in navede za svoje Koprčane tudi poslanec Madonizza?
7. Ustava, ki jo je vsem narodom monarhije milostno podelilo njegovo veličanstvo Ferdinand Dobri, zagotavlja brez dvoma tudi nam slovanski jezik in nam dovoljuje, da vztrajamo na tem, da bodo v prihodnje tudi v uradih uradovali slovansko.
8. Končno prosimo v najgloblji ponižnosti visoki državni zbor, naj naklonjeno pretehta navedena dejstva, nam zagotovi naš slovanski jezik v vseh uradih in nas zaradi naših stalnih povezav z mestom Trst pusti združene s tržaškim gubernijem.

Osp, 24. januarja 1849. (sledijo podpisi)

Predno preidemo na kratko interpretacijo vsebine, se na hitro ustavimo pri podpisih. Kljub temu, da je večina podpisnikov nepismenih, izjem je pet, od teh so trije duhovniki, ima dokument politično težo. Niso to namreč slučajno izbrani ljudje ampak predstavniki ljudstva, ki jih je kot take upoštevala tudi oblast. Za Kubed, Loko, Podpeč, Zazid, Mačkovlje, Osp, Gabrovico, Plavijo in Tinjan so podpisali namreč župan in dva odbornika. Vloga duhovnikov Ivana Skočirja iz Kubeda, Jerneja Klemenčiča iz Loke in nam že znanega Železnikarja je bila velika, kmete so podpisali in jamčili za njihova znamenja (križ), mogoče je kdo izmed njih celo napisal peticijo ali pa je bila skupno delo, vse to bistva ne spreminja. Podpisani so reprezentantje naroda. Ni slučaj, da je Anton Slava, župan iz Ospa navedel, da je bil tudi volilni

mož, ni slučaj, da je predzadnji podpisnik podpisal, ker je bil volilni mož, torej demokratično izvoljen. Podobno, kot so mesta hotela pomagati poslancu pri dokazovanju njihove narodnosti, so kmetje proti temu protestirali. Iz priloženega seznama podpisnikov je razviden tudi položaj slovenskega jezika. Predstavniki Ospa so svoje funkcije navedli v italijanščini, njihova imena so navedena v romanizirani obliki in verjetno to velja tudi za županov priimek. Ker sta župan in eden od odbornikov znala vsaj delno pisati in ker so tudi vsi kraji navedeni zgolj v italijanski obliki, vidimo, kakšen je bil dejanski položaj našega jezika. O njegovi perspektivi ni treba izgubljeni besed.

V vsebinskem pogledu pa je peticija kratek povzetek vsega tistega, kar smo izvedeli iz prikaza spora o narodnostnem značaju Istre. Slovansko prebivalstvo, domnevamo lahko, da termin Slovani ni slučajno izbran, ker je bil pojem Slovenec obče znan, se ni strinjalo z načrti italijanskih nacionalistov in se ni bilo pripravljeno vrniti pod Benetke, tudi v upravnem pogledu ne. Dokument je poln lojalnosti do avstrijskih oblasti. Že iz besed ob predstavitvi podpisnikov je jasno, da drugače ne bi moglo biti. Še bolj pa je razumljiva taka vsebina zaradi dejstva, da je nastal na podlagi italijanskih želja.³⁰ Italijanski poslanci so želeli plebiscitarno podporo občin svojim predlogom o popolni prevladi italijanščine v Istri. Odgovor podpisanih Slovencev ni več izraz naroda, ki je zgolj objekt preprirov, temveč javno in uravno stališče naroda, ki želi sam odločati o svoji usodi. Leto 1848 je prebudilo tudi istrske Slovence.

OPOMBE

1. Preprij je registriral že Apih, Slovenci in 1848. leto, Ljubljana 1988, str. 141, nekaj več je o njem napisal Božo Milanović, Istra u osvitu narodnog preporoda 1797—1860, Pazin 1960 (dalje citiram Milanović, Istra), str. 238 ss. — 2. Milanović, Istra, str. 70 ss. — 3. Bernard Stulli, Istarsko okružje 1825—1860, Pazin—Rijeka 1984. — 4. Novice 27. 1. in 8. 12. 1847. — 5. Seznam naročnikov Novic. Priloga 1847. — 6. Oko Trsta, red. Novak-Zwitter, Beograd 1945, str. 252. — 7. Ein zeitgemäßes Wort zur Beherzigung für Istrien. Journal des oesterreichischen Lloyd (dalje citiram Lloyd), 15. 4. 1848. — 8. Milanović, Istra, str. 231 ss. — 9. Bernardo Benussi, Pola nelle sue istituzioni municipali dal 1797 al 1918. Atti e memorie 35, 1923, str. 68. — 10. Glej op. 7. — 11. Karl Marx, Friedrich Engels, Werke, Band 4. Berlin 1977, str. 461. — 12. Milanović, Istra str. 233 ss, Vasilij Melik, Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. Zgodovinski časopis 2—3, 1948—1949, str. 69—134. — 13. Bericht des völkerrechtlichen Ausschusses, den österreichisch-italienisch Krieg betreffend. Lloyd, 22. 7. 1848. — 14. Lloyd je objavil poziv za zbiranje denarja 26. 8. 1848. — 15. Aus Frankfurt. Lloyd, 22. 7. 1848. — 16. Aus Istrien. Lloyd 27. 7. 1848. — 17. Istrien. Die Presse, 1., 2., 3. in 4. 8. 1848. — 18. Glede letnic ni najbolj zanesljiv. Tu bi moralo biti 1806. Po propadu zahodno Rimskega cesarstva 476. leta je bila Istra pod oblastjo različnih germanskih plemen. Od 539. do 788. leta so ji vladali Bizantinci in nato Franki. Od 9. stoletja naprej narašča nemški vpliv. Od 10. stoletja dalje mesta, katerih razvoj in položaj je drugačen od podeželja,

+ Dominio Madocis (Gemeindegewaltig) zu Cividale
 + Johann Shergat } Landpfundmeister zu Cividale
 + Michael Erbaza }
 (Johann Heinrich) (Gemeindegewaltig) zu Cividale
 + Andrea Gjo Gemeindegewaltig zu Cividale
 + Johann Sigante } Landpfundmeister zu Cividale
 + Andrea Capach }
 + Giacomo Lager Gemeindegewaltig zu Cividale
 + Antonio Oblich } Landpfundmeister zu Cividale
 + Peter Stundia }
 + Johann Luitpoldisch Gemeindegewaltig zu Cividale
 + Peter Schöber } Landpfundmeister zu Cividale
 + Jakob Hausbichl }
 (Anton) (Gemeindegewaltig) zu Cividale
 X Sull Michael Gemeindegewaltig zu Cividale
 X Sull Andreas } Landpfundmeister zu Cividale
 X Sull Johann }
 Antonio Slava, agente und Hofmann zu Cividale
 (Johann) (Gemeindegewaltig) zu Cividale
 + Andrea (Gemeindegewaltig) zu Cividale
 X Anton Ivanich Gemeindegewaltig zu Cividale
 X Michael Ivanich (proh. Michael) Landpfundmeister zu Cividale
 X Andreas Ivanich (proh. Augustin) Landpfundmeister zu Cividale
 X Anton Flovatin Gemeindegewaltig zu Cividale
 X Thomas Rasem } Landpfundmeister zu Cividale
 X Andreas (Gemeindegewaltig) }
 X Josef Orrimosich Gemeindegewaltig zu Cividale
 X Michael (Gemeindegewaltig) Landpfundmeister zu Cividale
 X Andreas Verbo }
 + Novack Andreas Hofmann bei dem Republikan
 (Johann) (Gemeindegewaltig) zu Cividale
 (Gemeindegewaltig) zu Cividale

Podpisniki protesta zoper koperskega poslanca dr. Madonizzo

stopajo v podrejen odnos do Benetk. Nastajajo fevdalni teritoriji in mestne občine. 1279. se je Koper dokončno uklonil Benetkam, 1283. pa Piran. Pazinska grofija je od 1374. leta pod Habsburžani. Podrobneje glej: Zgodovina narodov Jugoslavije, prva knjiga. Ljubljana, 1953. — 19. Mikrokosmisches aus Istrien. Lloyd, 17. in 18. 8. 1848. — 20. Görz, 24. August. Lloyd, 26. 8. 1848. — 21. Die Pest Istriens im Jahre 1848. Lloyd, 26. 8. 1848. — 22. Aus Istrien. Lloyd, 7. 9. 1848. — 23. F.F. Über Istriens Nationalität. Lloyd, 12. 9. 1848. — 24. Milanović, Istra, str. 242 ss. — 25. Die Presse, 14. 11. 1848. — 26. Janez Kramer, Izola mesto ribičev in delavcev. Koper 1987, str. 200 ss. — 27. Ivan Blažir? Dr.

Branko Marušič, ki se mu za njegovo opozorilo in obvestilo iskreno zahvaljujem meni, da je avtor tega članka skoraj gotovo Ivan Blažir, ki je bil 1848. leta zaposlen pri policijski upravi v Trstu. Znano je, da je imel take nazore. »Italijanska historiografija ga ima za začetnika politične aktivnosti tržaških Slovanov« (B. Marušič). — 28. Haben die Positiven Gesetze in den slovenischen Provinzen und Gemeinden wirkliche Geltung? Lloyd, 24. 8. 1848. — 29. HHStA, Dunaj. Osterreichischer Reichstag, fasc. 131. — 30. Obširneje Miroslav Pahor, Koprška nota iz leta 1849 ali prvi poskus namerne italianizacije Istre. Zgodovinski časopis 19—20, 1960—1965, str. 277—296.

SOMMARIO

LA DISPUTA SULL APPARTENENZA
NAZIONALE E GIURIDICO-STATALE
DELL ISTRIA NELL ANNATA
RIVOLUZIONARIA 1848/49

Stane Granda

Nel 1848 si accese tra i nazionalisti italiani e tedeschi un'acuta polemica sull'appartenenza giuridico-statale dell'Istria. Fu contesa in modo speciale l'antica proprietà veneziana. I primi pretendevano che proprio quest'ultima, se non proprio l'intera Istria, dovrebbe passare sotto l'Italia unificata, mentre i secondi dimostravano che la spartizione dell'Istria fosse un atto insensato e perciò la volevano integra. Erano giudati per lo più dal desiderio di accaparrarsi un'adeguato porto al sud utile per una Germania riunita e nel contempo pure che l'Istria rappresentasse un naturale retroterra. Poiché il nazionalismo germanico, fuorché nel caso della Polonia, non nutrì una particolare simpatia per le nazionalità slave nell'impero asburgico, quella nell'Istria era più che conve-

niente. Bellissime espressioni sugli abitanti slavi dell'Istria che si erano pubblicate dal *Journal des Oesterreichischen Lloyd*, edito a Trieste, non si erano pubblicate in quel anno sulla stampa d'orientamento germanico. Certamente non è da escludere qualche smoderatezza e sciocchezza che di consueto accompagnano le contese nazionalistiche.

La popolazione slava ed in modo particolare quella slovena fu per molto tempo oggetto di disputa. Non avendo una propria organizzazione politica, doveva perciò sopportare ad ogni momento la mancanza della classe intellettuale. Il clero del luogo che proveniva prevalentemente da altri paesi dell'impero, non aveva svolto un'opera simile come nella Stiria Slovena ed inoltre non c'era una personalità eminente uguale a Matija Majer nella Carinzia. Malgrado ciò qualche cambiamento verso la fine dell'anno si poteva anche avvertire, quando la popolazione slovena iniziò a ribellarsi nel parlamento austriaco alle pretese dei deputati istriano-italiani. È stato un'esempio concreto la divulgazione ufficiale della protesta di alcuni comuni che presentarono il ricorso al parlamento di Kromeriz.

